

УДК 339.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-2-3>**Шапуров О.О.**

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Інженерного інституту
Запорізького національного університету

Shapurov Olexandr

Engineering Institute of National Zaporizhya University

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН СВІТУ ТА ШЛЯХИ ЙОГО МОДЕРНІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

MACROECONOMIC PATTERNS OF DEFENSIVE AND INDUSTRIAL UKRAINIAN COMPLEX IN THE CONTEXT OF EXPORT AND IMPORT POLITICS OF WORLDWIDE COUNTRIES AND THE WAYS OF ITS MODERNIZATION IN CURRENT INNOVATIVE AREA

У статті розглянуто основні показники розвитку оборонно-промислового комплексу провідних країн світу. В результаті систематизовано та виділено країни-домінанти та потенційні лідери. Досліджено динамку світового продажу озброєння за видами. В процесі дослідження розглянуто всі наявні сегменти світового ринку озброєнь, виділено види озброєнь з потенційним та падаючим попитом. Проаналізовано провідних експортерів та імпортерів продукції військового комплексу. Відповідно до зробленого ранжування сформовано топ-10 провідних експортерів та імпортерів світового ринку озброєнь, розкрито їх динаміку та структурні зрушення. Визначено місце України у світовому просторі реалізації озброєння за допомогою оцінювання конкурентоспроможності порівняно з домінантом експорту у світі та розрахунку сегментного положення у світовій динаміці продажу озброєння. Досліджено експорт та імпорт озброєння країни, сформовано пропозиції на основі АВС-аналізу. Проаналізовано експорт за категоріями ЗЕД України з використанням матриці спільних покупок. Зазначено основні заходи модернізації та розвитку оборонно-промислового комплексу.

Ключові слова: військове озброєння, військові витрати, експорт, імпорт, світовий ринок, АВС-аналіз, матриця спільних покупок.

В статье рассмотрены основные показатели развития оборонно-промышленного комплекса ведущих стран мира. В результате систематизированы и выделены страны-доминанты и потенциальные лидеры. Исследована динамика мировой продажи вооружения по видам. В процессе исследования рассмотрены все существующие сегменты мирового рынка вооружений, выделены виды вооружений с потенциальным и падающим спросом. Проанализированы ведущие экспортеры и импортеры продукции военного комплекса. В соответствии со сделанным ранжированием сформирован топ-10 ведущих экспортеров и импортеров мирового рынка вооружений, раскрыты их динамика и структурные сдвиги. Определено место Украины в мировом пространстве реализации вооружения с помощью оценивания конкурентоспособности по сравнению с доминантом экспорта в мире и расчетом сегментного положения в мировой динамике продаж вооружения. Исследованы экспорт и импорт вооружения страны, сформированы предложения на основе АВС-анализа. Проанализирован экспорт по категориям ВЭД Украины с использованием матрицы совместных покупок. Указаны основные меры модернизации и развития оборонно-промышленного комплекса.

Ключевые слова: военное вооружение, военные расходы, экспорт, импорт, мировой рынок, АВС-анализ, матрица совместных покупок.

The main developmental indicators of defensive and industrial complex of worldwide sophisticated countries are considered in this article. As a result, countries which are dominant ones and potential leaders are systemized and pointed. For the systemized analysis absolute and relative indexes were used, for instance, general soldiery charges, percent soldiery charges to GDP of country, soldiery charges per capita, soldiery charges in the general charges of country. The worldwide dynamics of world sale of armament after kinds. During the research all existing world market of armaments segments were examined, types of armaments which have potential and falling demand were pointed. Leading exporters and importers of products of military complex were analyzed. According to the distribution top-10 of leading exporters and importers of worldwide market of armament was formed, the dynamics and structural changes were showed. Place of Ukraine in the worldwide area of realization of armament using estimations of competitiveness is identified, compared with dominant of export in the world and calculation of segment position in the world dynamics of armament's sale. Export and import of armament of country is investigated and suggestions on the basis of ABC analysis are formed. Three groups of countries which have their own patterns for acceptance of administrative decisions about export are considered. For instance, Group A is the most attractive group of countries for the increase of volumes of export; group B – countries which need to grow the volumes of supplying with an armament; group C – countries which need to abbreviate the volumes of realization (export). Export using the categories of ZED of Ukraine and matrices of general purchases are analyzed. Types of armaments which have the highest intensity of connection and which ones have grouping properties according to the matrices of general purchases. Basic events of modernization and development of defensive and industrial complex are pointed.

Key words: military armament, soldiery charges, export, import, world market, ABC-analysis, matrix of general purchases.

Постановка проблеми. Світовий процес розвитку суспільства формується в умовах мінливості та невизначеності. Суверенітет держав світу стикається з багатьма ризиками, а саме фінансовими, економічними, політичними, соціальними. Кожен ризик має свої фактори, які посилюють відповідні негативні тенденції в державі. Ризики здебільшого виникають як результат порушення балансу сил в геополітиці. Домінування в міжнародній системі однієї або декількох держав перерозподіляє ресурси та території у світі. Проходить це за допомогою асиметричних конфліктів, гібридних війн та відкритих воєнних дій.

Отже, в сучасних непростих умовах функціонування країни світу перш за все повинні піклуватися про національну та економічну безпеку.

Відповідно до вищезгаданого головною складовою національної безпеки є оборонно-промисловий комплекс країни, тому актуальною проблемою сьогодення є всебічне вивчення проблем та макроекономічних тенденцій розвитку оборонно-промислового комплексу в контексті експортно-імпоротної політики країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню макроекономічних тенденцій оборонно-промислового комплексу країни присвячені праці таких вчених, як Р. Пустовійт, О. Сазонець, В. Горбулін, Т. Момот, І. Ханін, Н. Аванесова.

Р. Пустовійт розглядає потенціал оборонно-промислового комплексу та вважає його системою чотирьох складових, а саме обсягу виробництва озброєння; людей, зайнятих в галузі;

обсягу фондів військових підприємств; витрат на військові цілі [7, с. 23].

О. Сазонець значну увагу приділяє реформуванню галузі та функціонуванню ДК «Укроборонпром» [8, с. 94].

В. Горбулін системно досліджує галузь, виділяє практично всі недоліки її функціонування та формує перелік проблемних питань, які повинні бути вирішені у стратегічному аспекті держави [2, с. 5].

Т. Момот пропонує та всебічно розкриває основні шляхи підтримання воєнного потенціалу, а саме модернізацію, своєчасну технічну перевірку, уніфікацію та скорочення номенклатури [5, с. 27].

Н. Аванесова використовує методологічний підхід до вивчення макроекономічних тенденцій воєнного комплексу держави. Для виявлення критичних чинників ДК «Укроборонпром» використовується метод Делфі, в процесі дослідження слабких факторів та загроз для обороно-промислового комплексу – SWOT-аналіз [1, с. 10].

І. Ханін аналізує воєнні бюджети провідних країн світу та пропонує пріоритетні напрями й заходи розвитку воєнної економіки нашої країни [9].

Кожен науковець досліджує свій аспект макроекономічного розвитку оборонно-промислового комплексу країни. Немає системного підходу, який вивчає макроекономічний стан розвитку на основі базових спеціальних методів дослідження та масштабних ретроспективних рядів динаміки зі своїми закономірностями та тенденціями.

Отже, доцільно сформуванати системний поетапний підхід до дослідження макроекономічних тенденцій розвитку оборонно-промислового комплексу в контексті експортно-імпоротної політики країн світу з використанням спеціальних методів, таких як методи оцінювання рядів динаміки, АВС-аналіз, метод матриці спільних покупок.

Метою статті є розкриття макроекономічних тенденцій розвитку оборонно-промислового комплексу в контексті експортно-імпоротної політики країн світу.

Для досягнення головної мети необхідно вирішити такі завдання:

- аналіз основних показників розвитку оборонно-промислового комплексу провідних країн світу, розкриття динаміки світового продажу озброєння за видами;
- аналіз провідних експортерів та імпортерів продукції військового комплексу, визначення місця України у світовому просторі реалізації озброєння;
- дослідження експорту та імпорту озброєння країни та формування пропозицій на основі АВС-аналізу;

– аналіз експорту за категоріями ЗЕД України з використання матриці спільних покупок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з основних показників, який характеризує обороноздатність сучасної країни світу, є військові витрати. Відповідно до інформації, висвітленої незалежним ресурсом з глобальної безпеки (Стокгольмський міжнародний дослідний інститут), проаналізовано тенденції витратних світових лідерів за 25 років. Топ-10 складають входять Німеччина, Саудівська Аравія, Великобританія, США, Росія, Китай, Японія, Індія, Південна Корея, Франція.

Найбільші витрати на розвиток військового озброєння та збереження безпеки в країні здійснюють США. Військові витрати США мають значне зростання (майже втричі) протягом 25 років, в середньому за рік на розвиток оборонної промисловості витрачаються 473 млрд. дол. [6].

Значні темпи зростання військових витрат простежуються в Китаї, Індії, Саудівській Аравії. Військові бюджети Індії, Саудівської Аравії практично зрівнялися зі значенням Росії, а Китай потенційно наближається до показників США.

Таблиця 1

Військові витрати світових країн-лідерів, 1993–2017 рр.

Роки	Китай	Японія	Південна Корея	Індія	Франція	
<i>Військові витрати, млн. дол.</i>						
1993–1997	65 902,1	221 283,1	73 238,9	48 258,1	222 463,2	
1998–2002	121 498,2	206 573,3	63 397,8	69 454,0	182 433,2	
2003–2007	244 747,0	214 209,2	108 739,8	111 851,6	266 943,8	
2008–2012	603 075,8	273 255,8	141 766,7	214 665,7	319 311,3	
2013–2017	1 039 007,7	229 869,6	184 346,7	270 174,4	296 501,3	
<i>Темп зростання, %</i>						
1993–1997	–	–	–	–	–	
1998–2002	184,4	93,4	86,6	143,9	82,0	
2003–2007	201,4	103,7	171,5	161,0	146,3	
2008–2012	246,4	127,6	130,4	191,9	119,6	
2013–2017	172,3	84,1	130,0	125,9	92,9	
Роки	Німеччина	Саудівська Аравія	Великобританія	США	Росія	Україна
<i>Військові витрати, млн. дол.</i>						
1993–1997	186 911,5	75 397,9	172 993,1	1 412 294,0	67 459,9	5 651,6
1998–2002	150 658,9	98 674,4	183 565,9	1 526 407,0	49 279,9	5 748,6
2003–2007	191 761,0	130 099,9	279 533,9	2 467 873,0	143 318,9	12 601,0
2008–2012	236 418,3	229 763,5	300 383,0	3 383 996,0	318 143,1	19 814,6
2013–2017	217 754,6	368 054,4	265 218,8	3 055 587,1	375 048,4	19 107,5
<i>Темп зростання, %</i>						
1993–1997	–	–	–	–	–	–
1998–2002	80,6	130,9	106,1	108,1	73,1	101,7
2003–2007	127,3	131,8	152,3	161,7	290,8	219,2
2008–2012	123,3	176,6	107,5	137,1	222,0	157,2
2013–2017	92,1	160,2	88,3	90,3	117,9	96,4

Джерело: сформовано на основі джерела [6]

Поступове скорочення спостерігається у військових бюджетах Німеччини, Японії, Франції, Великобританії.

Ланцюгові темпи зростання військових витрат топ-10 країн світу наведені на рис. 1.

Україна порівняно зі світовими лідерами має більш скромний військовий бюджет. Найбільшого зростання військові витрати зазнали протягом 2003–2007 рр. (більш ніж вдвічі) та 2008–2012 рр. (темп зростання становив 157,2%). За останні п'ять років в динаміці витрат на обо-

ронну промисловість України спостерігаються стагнаційні процеси та тенденції до зниження [6].

Більш повну характеристику розвитку оборонної промисловості можуть дати додатково проаналізовані показники, такі як відсоток військових витрат до ВВП країни, військові витрати на душу населення, військові витрати у загальних витратах країни. Вищезгадані показники наведені в табл. 2.

Лідером за наведеними показниками є Саудівська Аравія. Відсоток військових витрат до

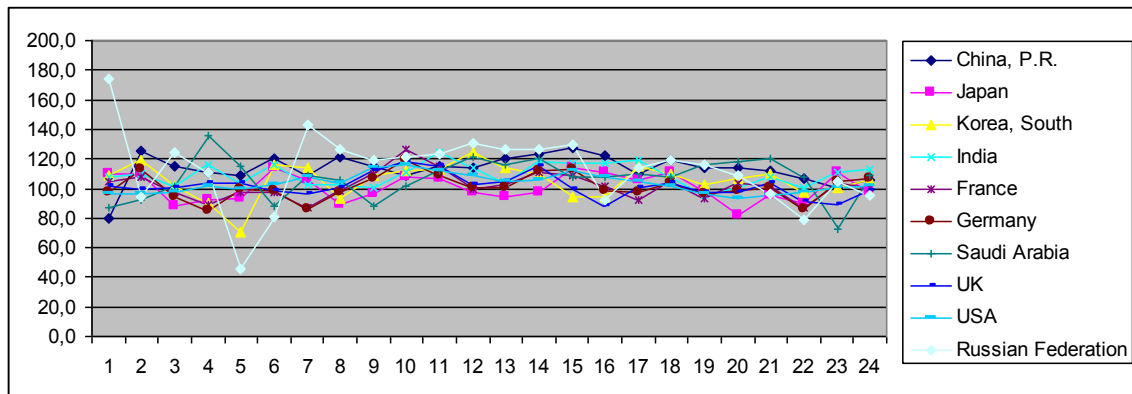

Рис. 1. Ланцюгові темпи зростання військових витрат топ-10 країн світу

Джерело: графічно представлено на основі джерела [6]

Таблиця 2

Показники стану оборонної промисловості країн світу, 1993–2017 рр.

Роки	Китай	Японія	Південна Корея	Індія	Франція	Німеччина	Саудівська Аравія	Великобританія	США	Росія	Україна
<i>Середньорічне значення відсотка військових витрат до ВВП країни, %</i>											
1993–1997	1,75	0,92	2,98	2,72	3,01	1,62	10,37	2,73	3,69	4,40	2,64
1998–2002	1,96	0,94	2,50	2,94	2,51	1,44	11,52	2,22	3,01	3,54	3,12
2003–2007	2,02	0,93	2,42	2,63	2,40	1,32	8,18	2,21	3,78	3,58	2,73
2008–2012	1,90	0,96	2,62	2,67	2,31	1,32	8,10	2,33	4,47	3,70	2,55
2013–2017	1,91	0,95	2,62	2,47	2,26	1,20	10,68	1,92	3,40	4,53	3,29
<i>Середньорічне значення військових витрат на душу населення, дол.</i>											
1993–1997	11	350	323	10	764	461	806	597	1 063	91	22
1998–2002	19	324	268	13	612	370	949	623	1 082	67	24
2003–2007	37	334	446	19	871	470	1 080	925	1 670	200	54
2008–2012	89	425	572	35	1014	584	1 666	951	2 193	444	87
2013–2017	149	359	729	41	920	533	2 341	812	1 910	522	86
<i>Середньорічне значення військових витрат у загальних витратах країни, %</i>											
1993–1997	14,9	2,8	н/д	10,6	5,5	3,3	29,7	7,1	н/д	н/д	н/д
1998–2002	12,4	2,6	14,5	10,8	4,8	3,1	33,7	6,4	н/д	9,8	9,0
2003–2007	11,1	2,8	12,2	9,6	4,6	2,9	27,5	5,8	11,2	11,0	6,5
2008–2012	7,5	2,6	12,8	9,6	4,1	2,9	24,7	5,4	11,5	10,3	5,4
2013–2017	6,3	2,5	12,5	9,1	4,0	2,7	28,1	4,8	9,5	12,7	7,6

Джерело: сформовано на основі джерела [6]

ВВП країни перевищує 10%, майже 30% всіх своїх бюджетних витрат Саудівська Аравія спрямовує на оборонну промисловість, а військові витрати на душу населення зросли з 806 дол./ос. до 2 341 дол./ос. [6].

За показником відношення військових витрат до ВВП можна також виділити лідерів гонки озброєнь, а саме США та Росію. Значення показника США дещо знизилася за останнє п'ятиріччя, склавши лише 3,4%. Протилежна ситуація спостерігається з розвитком показника Росії, який зростає протягом останніх 20 років (зростання з 3,54% до 4,53%). Також Росія випереджує США за питомою вагою військових витрат у бюджеті країни (Росія має 12,7%, а США – 9,5%).

Необхідно також сказати про нарощування військового потенціалу Південної Кореї. Питома вага військових витрат у бюджеті країни складає більше 12%, значення військових витрат на душу населення є одним з найбільших серед топ-10 країн (5 місце).

Також не слід залишати без уваги військові показники України. Відсоток військових витрат до ВВП за останнє п'ятиріччя збільшився до 3,29%. Військові витрати на душу населення зросли з 22 дол./ос. до 86 дол./ос., а питома вага військових витрат за 2013–2017 рр. у загальних витратах країни є найбільшою за останні 20 років [6].

Розглянувши тенденції розвитку оборонної промисловості провідних країн світу, вважаємо, що необхідно детально розкрити динаміку реалізації основних категорій озброєння на світовому ринку.

Основними категоріями озброєння, які реалізуються на світовому ринку, є бронетехніка, техніка ракетно-артилерійського озброєння, техніка протиповітряної оборони, безпілотні летальні апарати, авіаційна техніка, вертолітна техніка, морська техніка, інші види озброєння. Світовий ринок озброєння наведено в табл. 3.

Структура світового ринку озброєння наведена на рис. 2.

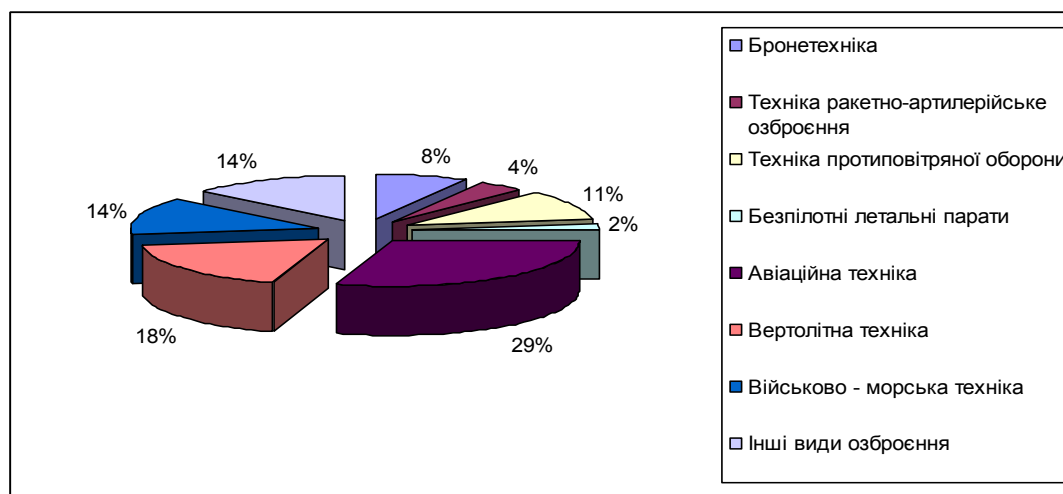

Рис. 2. Структура світового ринку озброєння (2013–2017 рр.)

Джерело: графічно представлено на основі джерела [4]

Таблиця 3

Світовий ринок озброєння, млн. дол.

Види озброєнь	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2013–2017 рр.
Бронетехніка	6 175,3	4 904,8	5 853,6	7 659	5 464,6	30 057,3
Техніка ракетно-артилерійського озброєння	2 594,2	2 565,4	3 217,1	2 438,7	3 096,8	13 912,2
Техніка протиповітряної оборони	3 707,4	5 144,3	7 725,9	14 299	9 219,1	40 095,7
Безпілотні літальні апарати	1 071,2	1 881,6	1 751	1 449,2	1 345,5	7 498,5
Авіаційна техніка	16 226,4	21 080,4	19 940	22 380	31 765,9	111 392,7
Вертолітна техніка	10 353,9	14 612,1	15 070,8	15 246,7	11 731,1	67 014,6
Морська техніка	7 390,4	8 693,9	7 976,9	11 510,7	14 601,5	50 173,4
Інші види озброєння	7 952,7	9 204,9	10 126,3	11 007,3	12 434,4	50 725,6
Разом	55 471,5	68 087,4	71 661,6	85 990,6	89 658,9	370 870

Джерело: сформовано на основі джерела [4]

В структурі світового ринку озброєнь найбільшу питому вагу має повітряна техніка (авіаційна, вертолітна, безпілотна), а саме практично 40% обсягу реалізації. З усього переліку повітряної техніки тільки авіаційна має значні темпи зростання, адже, порівнюючи 2017 р. із 2013 р., можемо сказати, що вартість реалізації зросла майже вдвічі. Вертолітна техніка та безпілотні апарати мають нестабільний попит протягом 2013–2017 рр.

Також користується попитом морська техніка, вартість якої збільшилася за п'ять останніх років на 7 211,1 млн. дол., а питома вага у структурі озброєнь склала 14%.

Спадаюча тенденція споживання притаманна таким категоріям, як бронетехніка та техніка протиповітряної оборони. Вартість реалізації бронетехніки за 2013–2017 рр. зменшилась на 710,7 млн. дол. (11,5%); за 2016–2017 рр. – на 2 194,4 млн. дол. (28,7%) [4].

Вартість реалізації техніки протиповітряної оборони, якщо порівнювати 2017 р. із 2016 р., зменшилась на 5 079,9 млн. дол. (35,5%), але

вона все ще має значний відсоток у структурі продажу світового ринку озброєння (11% за 2013–2017 рр.).

Найменшу питому вагу у структурі світового ринку має техніка ракетно-артилерійського озброєння (4% за 2013–2017 рр.). Вартість категорії на світовому ринку зростає, адже якщо порівнювати 2017 р. із 2013 р., то можна побачити, що збільшення складає 502,6 млн. дол. (19,3%) [4].

Провідними експортерами на світовому ринку озброєння є США та Росія (питома вага у світовому експорті за 2013–2018 рр. складає 34% та 22% відповідно). Іншими країнами, які входять в десятку світових експортерів, є Франція, Німеччина, Китай, Великобританія, Іспанія, Ізраїль, Італія, Нідерланди. Топ-10 експортерів та імпортерів на світовому ринку озброєння наведено в табл. 4.

Найбільший сегмент ринку імпорту мають Індія та Саудівська Аравія, їх питома вага у світовому імпорті становить 11,1% та 10,6% відповідно (за 2013–2018 рр.). Сегмент світового

Таблиця 4

Топ-10 експортерів та імпортерів на світовому ринку озброєння, млн. дол.

Країни	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2013–2018 рр.
<i>Експортери озброєння</i>							
США	7 571	9 601	9 931	9 955	12 485	10 508	60 052
Росія	7 932	5 387	5 842	6 685	5 741	6 409	37 996
Франція	1 469	1 643	2 017	2 218	2 302	1 768	11 417
Німеччина	799	1 790	1 759	2 518	1 980	1 277	10 123
Китай	2 047	1 160	1 845	2 360	1 227	1 040	9 680
Великобританія	1 610	1 651	1 179	1 367	1 235	741	7 782
Іспанія	728	1 050	1 163	471	820	1 188	5 420
Ізраїль	420	393	721	1 441	1 254	707	4 936
Італія	862	671	664	619	802	611	4 229
Нідерланди	367	631	461	471	1 132	369	3 431
Інші країни	3 319	2 876	2 936	3 405	2 846	2 969	18 351
Разом	27 125	26 853	28 516	31 511	31 824	27 587	173 416
<i>Імпортери озброєння</i>							
Індія	5 376	3 334	3 065	3 021	2 917	1 539	19 252
Саудівська Аравія	1 615	2 741	3 334	2 923	4 060	3 810	18 484
Єгипет	675	420	1 438	1 684	2 403	1 484	8 104
ОАЕ	2 275	791	1 266	1 193	1 074	1 101	7 701
Китай	1 372	1 137	1 169	1 041	1 190	1 566	7 476
Австралія	236	919	1 464	1 025	1 813	1 572	7 028
Алжир	312	430	858	2 873	962	1 318	6 754
Ірак	353	636	1 422	1 730	966	596	5 703
Пакистан	1 075	770	849	864	752	777	5 087
Південна Корея	184	721	272	1 113	1 068	1 317	4 675
Інші країни	13 652	14 954	13 379	14 045	14 616	12 507	83 152
Разом	27 125	26 853	28 516	31 511	31 824	27 587	173 416

Джерело: сформовано на основі джерела [6]

ринку у розмірі 4% мають одразу 4 країни, а саме Єгипет (4,7%), ОАЕ (4,4%), Китай (4,3%), Австралія (4,1%).

Структура світового експорту озброєння наведена на рис. 3.

Сегмент світового ринку в розмірі 3% мають три країни, а саме Алжир (3,8%), Ірак (3,3%), Пакистан (3,0%). Незначні обсяги імпорту припадають на Південну Корею, а саме 2,7%

З переліку країн-імпортерів, тільки чотири країни нарощують обсяги закупівель, такі як Китай, Південна Корея, ОАЕ та Алжир.

Структура світового імпорту наведена на рис. 4.

Україна не входить в топ-10 експортерів та імпортерів озброєння, але посідає значне місце на світовому ринку реалізації. Експорт озброєння України за 1992–2018 рр. наведено в табл. 5.

Експортні тенденції України починають зростати з 1997 р. та мають нестабільну дина-

міку у зв'язку з мінливістю попиту на світовому ринку. Найбільш вдалим періодом можна вважати пікові 2012–2016 рр., коли показник становив 3 605 млн. дол.

Експорт озброєння з 2013 р. має тенденцію до зниження. Порівнюючи 2018 р. з 2013 р., бачимо, що вартість експорту озброєння зменшилась втричі. Питома вага в загальному світовому експорті озброєння зменшилася з 2,5% до 0,8%. Конкурентні позиції порівняно з найбільшим експортним лідером також втрачаються: якщо у 2013 р. відсоток до лідера складав 8,9%, то у 2018 р. показник перебуває лише на рівні 2,1% [6].

Динаміка експорту України за 1992–2018 рр. наведена на рис. 5.

Експортні позиції України на світовому ринку наведені в табл. 6.

Імпортувати озброєння Україна почала лише у 2014 р. Загальна вартість імпорту озброєння протягом 2014–2018 рр. складає 79 млн. дол.

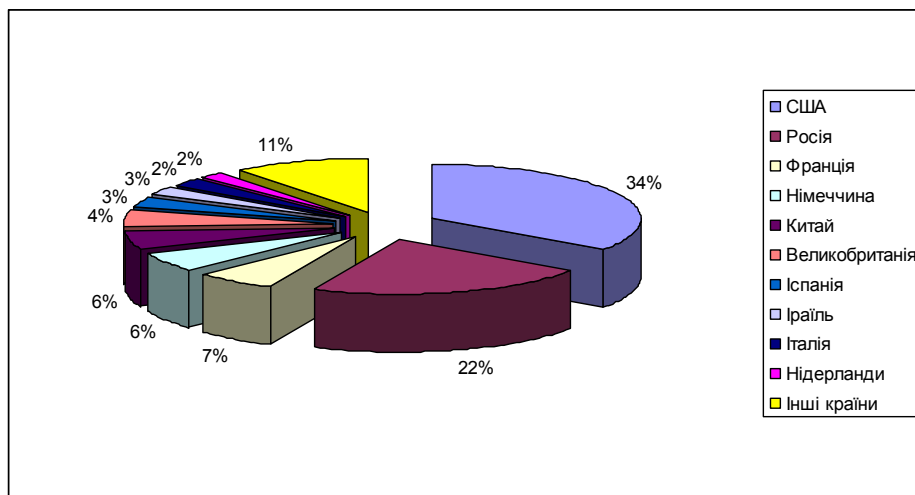

Рис. 3. Структура світового експорту озброєння (2013–2018 рр.)

Джерело: графічно представлено на основі джерела [6]

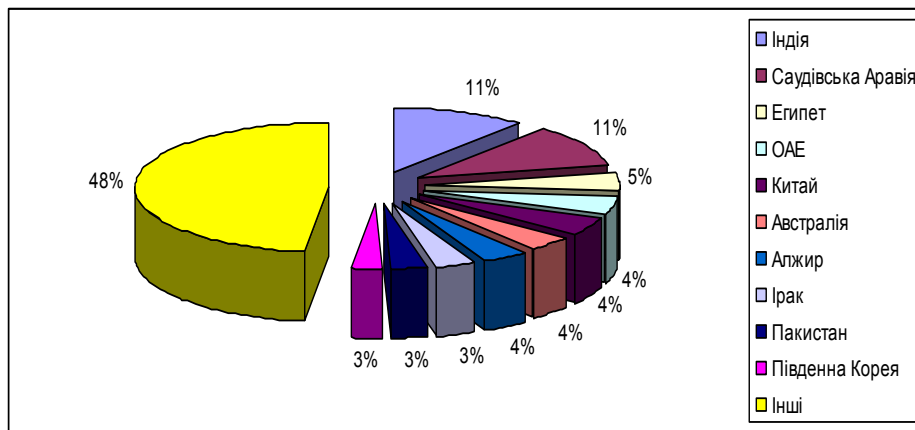

Рис. 4. Структура світового імпорту озброєння (2013–2018 рр.)

Джерело: графічно представлено на основі джерела [6]

Найбільша вартість імпорту зафіксована у 2018 р. (50 млн. дол.), а найменша – у 2014 р. (1 млн. дол.).

Проаналізувавши експорт озброєння України за допомогою АВС-аналізу (табл. 7), ми отримали такі результати: держава за період своєї незалежності експортувала озброєння у 74 країни світу на загальну суму 11 964 млн. дол.; найбільш привабливою групою країн для експорту є група А із загальним обсягом експорту 9 077 млн. дол. (за 1992–2018 рр.) з 16 країнами світу, з яких є ті, що входять в топ-10 світових імпортерів, а саме Індія, Китай, Алжир, Ірак, Пакистан. Група країн, з якими необхідно нарощувати обсяги поставок озброєння (група В), мала загальний обсяг експорту 2 339 млн. дол. (за 1992–2018 рр.) з 21 країною світу. Група країн, з якими необхідно скорочувати обсяги реалізації (група С), мала загальний обсяг ек-

порту 548 млн. дол. (за 1992–2018 рр.) з 37 країнами світу.

Проаналізувавши імпорт озброєння України за допомогою АВС-аналізу (табл. 8), ми отримали такі результати: держава за період своєї незалежності імпортувала озброєння із 7 країн світу на загальну суму 79 млн. дол.; найбільш привабливою групою країн для імпорту є група А із загальним обсягом імпорту 60 млн. дол. (за 2014–2018 рр.). Група країн, з якими необхідно нарощувати обсяги імпорту озброєння (група В), мала загальний обсяг імпорту 18 млн. дол. (за 2014–2018 рр.) з 3 країнами світу. Країною, з якою необхідно скорочувати обсяг імпорту, є Франція, що має показник 2 млн. дол.

Проаналізуємо експорт озброєння за категоріями ЗЕД України з використанням матриці спільних покупок. Аналіз проведемо на основі таких етапів:

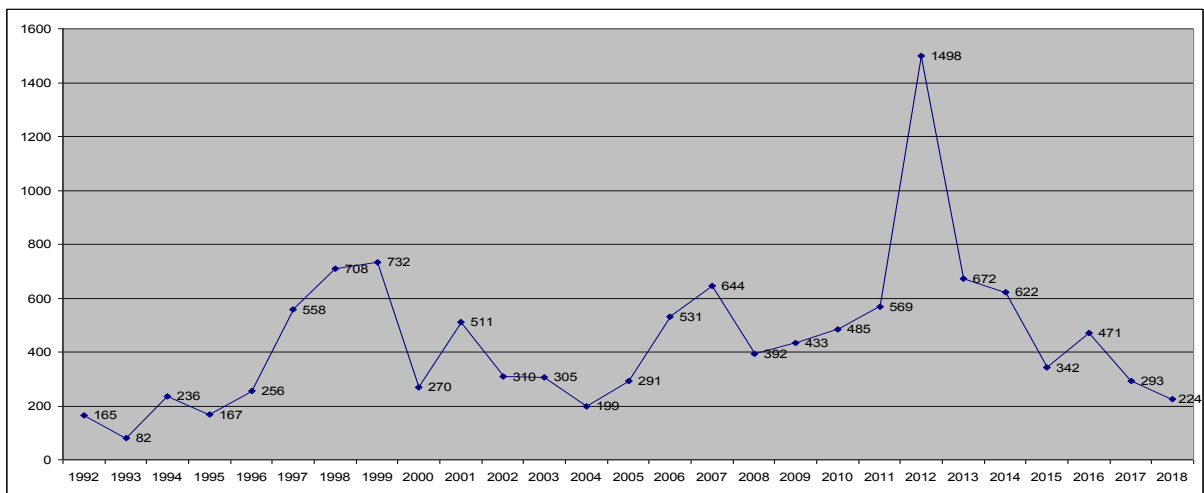

Рис. 5. Динаміка експорту озброєння України (1992–2018 рр.)

Джерело: графічно представлено на основі джерела [6]

Таблиця 5

Експорт озброєння України, млн. дол. (1992–2018 рр.)

Показник	1992–1996 рр.	1997–2001 рр.	2002–2006 рр.	2007–2011 рр.	2012–2016 рр.	2017–2018 рр.
Експорт	906	2 779	1 636	2 523	3 605	517

Джерело: сформовано на основі джерела [6]

Таблиця 6

Експортні позиції України на світовому ринку озброєння

Країни	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2013–2018 рр.
Експортний лідер (США), млн. дол.	7 571	9 601	9 931	9 955	12 485	10 508	60 052
Світовий експорт озброєння, млн. дол.	27 125	26 853	28 516	31 511	31 824	27 587	173 416
Експорт України, млн. дол.	672	622	342	471	293	224	11 964
Відсоток експорту України до експортного лідера	8,9	6,5	3,4	4,7	2,3	2,1	19,9
Відсоток експорту України до світового експорту	2,5	2,3	1,2	1,5	0,9	0,8	6,9

Джерело: сформовано на основі джерела [6]

Таблиця 7

АВС-аналіз експорту озброєння України за 1992–2018 рр.

Групи країн	Кількість країн	Назва країн	Кумулятивна сума, %	Експорт, млн. дол. (1992–2018 рр.)
A	16	Китай, Пакистан, Росія, Індія, Азербайджан, Таїланд, Алжир, Ефіопія, Грузія, Іран, Ірак, Судан, В'єтнам, ДР Конго, Екваторіальна Гвінея, Шрі-Ланка.	75	9 077
B	21	Уганда, Венесуела, Ємен, Ангола, Чад, Перу, Південна Африка, Македонія, М'янма, Туркменістан, Камбоджа, Нігерія, Казахстан, Південний Судан, Єгипет, Бангладеш, Йорданія, Греція, Мексика, країни НАТО, Лаос.	95	2 339
C	37	США, Білорусь, Сербія, Еритрея, Кенія, Катар, Замбія, Малайзія, ОАЕ, Гвінея, Сьєрра-Леоне, Афганістан, Конго, Зімбабве, Словаччина, Арсенія, Еквадор, Марокко, Індонезія, Нігерія, Польща, Центральна Африканська Республіка, Мозамбік, Ботсвана, Коморські острови, Намібія, Бурунді, Хорватія, Кіпр, Непал, Болівія, Естонія, Танзанія, Угорщина, Малі, Руанда, Сенегал.	100	548

Джерело: сформовано на основі джерела [6]

Таблиця 8

АВС-аналіз імпорту озброєння України за 2014–2018 рр.

Групи країн	Кількість країн	Назва країн	Кумулятивна сума, %	Загальна сума імпорту за 2014–2018 рр.
A	3	Чехія, США, ОАЕ.	75	60
B	3	Канада, Польща, Великобританія.	95	18
C	1	Франція.	100	2

Джерело: сформовано на основі джерела [6]

- 1) формування базової матриці;
- 2) формування матриці частот спільних закупівель;
- 3) розрахунок модифікованої базової матриці задля виключення впливу розміру закупівель на висновок про ступінь інтенсивності парного зв'язку;
- 4) розрахунок модифікованої матриці частот спільних покупок.

Розрахунок матриць наведено в табл. 9.

Для простоти визначення кожному виду озброєння в матриці присвоєно літеру: А – бойові танки, Б – бойові броньовані машини, В – ракети та РПУ, Г – артилерійське озброєння, Д – військові літаки, Е – військові вертольоти, Є – військові кораблі, Ж – стрілецька зброя, З – легкі озброєння, І – переносні ЗРК.

Аналіз таблиці дає змогу зробити висновок, що найбільш високу інтенсивність зв'язку мають товари З та Ж, адже вони зустрічаються разом у п'яти закупівлях. Наступними є сполучення АЗ та АЖ. Суми за строками та стовпцями відображають тісноту зв'язку товару з іншими товарами. Товари А, Б, В, Ж, З мають групоутворюючі властивості, тому ці товари

обов'язково повинні перебувати в товарному експорті озброєння. Товари Д та Є мають найменші групоутворюючі властивості серед розглянутих продуктів. Більш точну картину покаже модифікована матриця закупівель, з огляду на яку можна підтвердити найбільшу значимість товарів А, Ж, З.

Матриця спільних закупівель підтвердила найбільшу конкурентоспроможність наших бойових танків (товар А), а саме Т-64БВ-1, «Оплот», Т-72, Т-72М1, легкої (З) та стрілецької зброї (Ж).

Висновки з проведеного дослідження. Невизначеність геополітичного простору, постійні гібридні війни та відкриті військові конфлікти у світі наголошують на необхідності розвитку найважливішої частини національної економіки країни, а саме оборонно-промислового комплексу.

Кожна країна світу для збереження своєї суверенності повинна створювати належні умови для всебічного науково-технічного розвитку та модернізації військового потенціалу. Світовими лідерами із забезпечення зазначених умов є Німеччина, Саудівська Аравія,

Таблиця 9

Розрахунок матриці спільних закупівель експорту озброєння України (2013–2017 рр.)

Етап 1 (формування базової матриці)											
Експорт	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З	И	Разом
1 (2013 р.)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
2 (2014 р.)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
3 (2015 р.)	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	8
4 (2016 р.)	1	1	1	0	0	0	0	1	1	0	5
5 (2017 р.)	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	4
Разом	5	4	4	3	2	3	2	5	5	4	37
Етап 2 (формування матриці частот спільних закупівель)											
	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З	И	Разом
А	0	4	4	3	2	3	2	5	5	4	32
Б	4	0	4	3	2	3	2	4	4	3	29
В	4	4	0	3	2	3	2	4	4	3	29
Г	3	3	3	0	2	3	2	3	3	3	25
Д	2	2	2	2	0	2	2	2	2	2	18
Е	3	3	3	3	2	0	2	3	3	3	25
Є	2	2	2	2	2	2	0	2	2	2	18
Ж	5	4	4	3	2	3	2	0	5	4	32
З	5	4	4	3	2	3	2	5	0	4	32
И	4	3	3	3	2	3	2	4	4	0	28
Разом	32	29	29	25	18	25	18	32	32	28	268
Етап 3 (розрахунок модифікованої базової матриці задля виключення впливу розміру закупівель на висновок про ступінь інтенсивності парного зв'язку)											
Експорт	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З	И	Разом
1 (2013 р.)	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	11/9
2 (2014 р.)	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	1/9	11/9
3 (2015 р.)	1/7	1/7	1/7	1/7	0	1/7	0	1/7	1/7	1/7	11/7
4 (2016 р.)	1/4	1/4	1/4	0	0	0	0	1/4	1/4	0	11/4
5 (2017 р.)	1/3	0	0	0	0	0	0	1/3	1/3	1/3	11/3
Разом	92/97	3/5	3/5	3/8	2/9	3/8	2/9	92/97	92/97	2/3	6
Етап 4 (розрахунок модифікованої матриці частот спільних покупок)											
	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З	И	Разом
А	0	3/5	3/5	3/8	2/9	3/8	2/9	92/97	92/97	2/3	5
Б	3/5	0	3/5	3/8	2/9	3/8	2/9	3/5	3/5	3/8	4
В	3/5	3/5	0	3/8	2/9	3/8	2/9	3/5	3/5	3/8	4
Г	3/8	3/8	3/8	0	2/9	3/8	2/9	3/8	3/8	3/8	3
Д	2/9	2/9	2/9	2/9	0	2/9	2/9	2/9	2/9	2/9	2
Е	3/8	3/8	3/8	3/8	2/9	0	2/9	3/8	3/8	3/8	3
Є	2/9	2/9	2/9	2/9	2/9	2/9	0	2/9	2/9	2/9	2
Ж	92/97	3/5	3/5	3/8	2/9	3/8	2/9	0	92/97	2/3	5
З	92/97	92/97	92/97	92/97	92/97	92/97	92/97	92/97	0	2/3	8 2/7
И	1/2	3/8	3/8	3/8	2/9	3/8	2/9	2/3	2/3	0	3 3/4
Разом	4 3/4	4 1/3	4 1/3	3 3/5	2 5/7	3 3/5	2 5/7	5	5	4	40 1/22

Джерело: розраховано на основі джерела [3]

Великобританія, США, Росія, Китай, Японія, Індія, Південна Корея, Франція. Домінуючою державою протягом вже декількох десятиліть залишається США. Загальний військовий бюджет країни за 1993–2017 рр. збільшився вдвічі, склавши більше 3 трлн. дол. Питома вага витрат на оборону у витратах США є однією з

найбільших у світі, адже складає 9,5%. Ніхто не заперечує домінування США, але на геополітичному просторі з'являються нові гравці, такі як Китай, Індія, Саудівська Аравія. Китай зі стрімкими темпами зростання (темпи зростання військових витрат за останні 10 років склали 200–250%) цілком може змінити ге-

монію домінанта через 5–10 років. Крім Китаю, стрімкий розвиток оборонно-промислового комплексу мають Індія та Саудівська Аравія. Військові бюджети Індії, Саудівської Аравії практично зрівнялися зі значенням Росії. Необхідно також сказати про нарощування військового потенціалу Південної Кореї. Питома вага військових витрат у бюджеті країни складає більше 12%, значення військових витрат на душу населення є одним з найбільших серед топ-10 країн (5 місце). Україна не входить в десятку світових лідерів, але теж не пасе задніх. Періоди 2003–2007 рр. та 2008–2012 рр. відзначаються високими темпами зростання військових витрат, адже мають 219,2% та 157,2% відповідно. Позитивним є факт збільшення військових витрат на душу населення з 22 дол./ос. до 86 дол./ос. Питома вага військових витрат у загальних витратах країни за 2013–2017 рр. є однією з найбільших за 25 років.

Крім світових тенденцій витратних показників слід відзначити та аналітично представити динаміку світового ринку озброєнь. Найбільшим попитом за останні 5 років користується повітряна техніка (40% сегменту ринку). На другому та третьому місці за попитом перебувають військово-морська техніка (14% сегменту ринку) та техніка протиповітряної оборони (14% сегменту ринку).

Провідними експортерами на світовому ринку озброєння є США та Росія (питома вага у світовому експорті за 2013–2018 рр. становить 34% та 22% відповідно). Іншими країнами, які входять в десятку світових експортерів, є Франція, Німеччина, Китай, Великобританія, Іспанія, Ізраїль, Італія, Нідерланди. Найбільший сегмент ринку імпорту мають Індія та Саудівська Аравія, адже їх питома вага у світовому імпорті становить 11,1% та 10,6% відповідно (за 2013–2018 рр.).

Україна має катастрофічні позиції на експортному ринку озброєння. Порівнюючи 2018 р. з 2013 р., бачимо, що обсяг реалізованої продукції зменшився втричі. Питома вага країни у світовій реалізації озброєння зменшився з 2,5% до 0,8%. Негативним є факт початку імпорту озброєння з 2014 р. За п'ятирічний період Україна закупила імпортного озброєння на суму 79 млн. дол.

Детально проаналізувавши експорт та імпорт озброєння України за допомогою ABC-аналізу та матриці спільних закупівель, можемо сформулювати такі пропозиції.

1) Україна є потужним експортером світового ринку, який має контрагентів у 74 країнах світу. В подальшому слід орієнтуватись на провідних імпортерів світу (група А відповідно до проведеного ABC-аналізу), а саме Індію, Китай, Алжир, Ірак, Пакистан.

2) Не слід нехтувати значним сегментом ринку, куди входять країни, що розвиваються. Вагомою частиною є країни Африки (Ангола, Південна Африка, Нігерія, Південний Судан, Єгипет) (група країн В за ABC-аналізом).

3) Найбільш привабливими країнами-імпортерами є Чехія, США, ОАЕ. Країнами-імпортерами, з якими необхідно розвивати співпрацю, є Канада, Польща, Великобританія.

4) В експортних поставках озброєння необхідно орієнтуватись на товари з найбільш високою інтенсивністю зв'язку та ті, які мають групуутворюючі властивості відповідно до матриці спільних закупівель. В нашому разі це таке озброєння, як бойові танки, бойові броньовані машини, ракети та РПУ, стрілецька зброя, легкі озброєння. Більш точну картину показує модифікована матриця закупівель, виходячи з якої, можемо підтвердити найбільшу значимість таких озброєнь, як бойові танки, стрілецька зброя, легкі озброєння. Матриця спільних закупівель підтвердила найбільшу конкурентоспроможність наших бойових танків (товар А), а саме Т-64БВ-1, «Оплот», Т-72, Т-72М1, легкої та стрілецької зброї.

Також необхідно назвати основні заходи модернізації та розвитку оборонно-промислового комплексу.

1) Збалансування структури оборонно-промислового комплексу, усунення диспропорцій, забезпечення максимального завантаження виробничих потужностей підприємств оборонно-промислового комплексу.

2) Реструктуризація оборонно-промислового комплексу, проведення санації збиткових підприємств, технічне переозброєння підприємств, на продукцію яких немає попиту.

3) Формування гнучкої системи ціноутворення на військово озброєння з огляду на кон'юнктурні тенденції світового ринку.

4) Диверсифікація підприємств оборонного комплексу за рахунок розвитку імпортозаміщення.

5) Збільшення військових витрат до 5–6% ВВП.

6) Спрямування значної частини військового бюджету країни на науково-технічний розвиток та модернізацію експортного озброєння.

7) Розвиток державно-приватного партнерства. Покращення інвестиційної привабливості, покращення інвестиційного клімату оборонно-промислового комплексу.

8) Вдосконалення міждержавної кооперації у сфері розроблення, виробництва та ремонту військової техніки й озброєння; створення спільних оборонних підприємств з країнами Сходу, такими як Китай, Індія, Японія, Південна Корея.

Список використаних джерел:

1. Аванесова Н. Стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 12 (1). С. 10–14.
2. Горбулін В., Шеховцов В., Шевцов А. Вхідження ОПК України в європейський оборонно-промисловий простір. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1. С. 5–10.
3. Державна служба експортного контролю України. URL: <http://www.dsecu.gov.ua> (дата звернення: 08.04.2019).
4. Центр аналізу світової торгівлі озброєнням. URL: <http://www.armstrade.org> (дата звернення: 08.04.2019).
5. Момот Т., Авансова Н., Віннік І. Оборонно-промисловий комплекс України: пріоритетні напрями реформування в умовах євроінтеграції. *Економіка і регіон*. 2015. № 5. С. 27–33.
6. Незалежний ресурс з глобальної безпеки Стокгольмського міжнародного дослідного інституту. URL: <http://www.sipri.org> (дата звернення: 08.04.2019).
7. Пустовійт Р. Військово-економічна безпека держави. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 23–28.
8. Сазонець О., Захарова Д. Розвиток оборонно-промислового комплексу України: основні ризики та перспективи. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 1. С. 94–100.
9. Ханін І., Сазонець І. Напрями розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу України в нових геополітичних умовах. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_9_69 (дата звернення: 08.04.2019).